

**CRITICA REPREZENTAȚIONALISMULUI
ÎN PSIHOLOGIA CUNOAȘTERII**

**THE CRITIQUE OF REPRESENTATIONALISM
IN PSYCHOLOGY OF COGNITION**

**Andrei PERCIUN, doctor în filosofie
Institutul de Istorie al AȘM**

Summary

Beside the conceptions of philosophers, psychology of cognition has an important contribution in the research on the concept of image. Its merits consist in an analysis of concepts as image, imagination, and imaginary. Despite this, certain views on these topics are partial. Accordingly, we offer in the present article a summary description of certain views of psychologists on image and imagination, as well as a minimal critique of their shortcomings.

Keywords: *psychology of cognition, history of philosophy, associationism, representationalism, psychology, image, mental image, perception, memory, phenomenology, reflective analysis.*

Alături de concepțiile din filosofie, psihologia cunoașterii dispune de o contribuție importantă pentru cercetările efectuate asupra conceptului imaginii. Meritul concludent al psihologiei proceselor cognitive nu se referă doar la conceptul de imagine, dar și asupra imaginației. În mod firesc, determinările și definițiile imaginii și imaginației aduse în psihologia cunoașterii se află într-o strânsă legătură cu teoriile și concepțiile elaborate în filosofie, dar și în alte domenii.

Cu scopul de a avea o viziune mai amplă asupra imaginii vom realiza o investigație sumară a literaturii de specialitate în care vom descrie și vom analiza mai multe concepții din psihologia cunoașterii. În vederea îndeplinirii acestui plan vom fi ghidați de tratatul de psihologie a proceselor cognitive al lui Mielu Zlate. Expunerea amplă și concisă a concepțiilor psihologice cu privire la imagine, imaginație și imaginar ne-a justificat preferința de a ne conduce după această expunere.

Într-un articol anterior publicat la tema *evoluției concepțiilor despre imagine în filosofia modernă și psihologia secolului XIX* [5] ne-am propus să investigăm modul în care este abordată imaginea în filosofia modernă și psihologia secolului al XIX-lea. Astfel, am ajuns la concluzia că teoriile reprezentationaliste periclitează studiul adecvat al imaginii. Reprezentationalismul nu clarifică, ba chiar confundă precar imaginea cu amintirea sau percepția. Discursul despre imaginea mintală se menține în psihologia secolului XIX și pe tot parcursul secolului XX. Prin urmare, reprezentationalismul este teoria ce corespunde componentelor dominante ale paradigmei moderne, care afirmă imposibilitatea cunoașterii obiectului în sine, ultimul fiind accesibil doar printr-o reprezentare sau imagine de a lui. Reprezentarea intervine persistent în raportul dintre conștiință și lume. Adepții acestor teorii vor să ne asigure că, dacă lumea este experimentată doar prin reprezentări, în spatele acestor reprezentări se pot afla lucrurile adevărate.

Încă o chestiune pe care trebuie să o menționăm în legătură cu tematica imaginii este desprinderea ei de imaginație. Nu este vorba despre o separare organică sau definitivă a imaginii din procesul mintal al imaginației, ci mai mult despre o schimbare de accent în interpretarea termenului de imagine mintală, care s-ar situa nestingherit în interiorul imaginației, iar cea din urma s-ar asocia cu un tip aparte de „depozit” în care s-ar conserva toate imaginile acestea. Investigațiile fenomenologice ale imaginației concordă asupra ideii transcendenței obiectului imaginat, care poate fi atât real, cât și ideal sau fictiv. O altă sursă din care este extras caracterul problematic al *imaginilor mintale* ține de suprapunerea modalității de funcționare a percepției și amintirii asupra acestor *imagini*. Cu alte cuvinte, ne imaginăm obiecte și nu imagini. Aceste obiecte, chiar dacă sunt fictive sau nu, dispun de un caracter transcendent, ceea ce înseamnă că obiectele imaginație nu sunt localizate într-un mod inerent în actele conștiinței. Ceea ce rămâne intact cu privire la realitatea sa este însuși actul imaginației. Imaginea, la rândul său, constă într-o experimentare indirectă a obiectului. Când putem vorbi despre o *imagine în minte*? Atunci când însăși imaginea se dă și se manifestă ca obiect și nu doar ca o modalitate de a experimenta ceva în absența acestuia. De regulă, imaginile apar pe diferite tipuri de suport (material sau digital). Aceste suporturi compun ceea ce în fenomenologia husserliană este fixat ca date hyletice ale trăirii și calitățile sensibile ale obiectului. Astfel, datorită suportului său, imaginea poate fi luată drept obiect întâlnit direct în experiența noastră.

Mielu Zlate [12], în tratatul său de psihologie a proceselor cognitive, susține complexitatea determinării imaginației în șirul mecanismelor psihice cognitive. Din aceste considerente, imaginația este deseori ocolită, menționată în treacăt sau chiar ignorată în unele lucrări ale psihologilor. Aceasta se datorează caracterului său contradictoriu, în care imaginația este „necesară, dar și deranjantă, delicioasă, dar și periculoasă, devalorizată în profilul gândirii sau al altor facultăți psihice, dar și asociată dezvoltării puterii de sine a individului” [11, p. 480]. Imaginația cu greu se desprinde și se diferențiază de așa procese ca amintirea și percepția, confundându-se uneori cu acestea în interpretarea unor autori.

O altă dificultate accentuată de Mielu Zlate ar fi imposibilitatea imaginației în calitate de activitate a unui subiect să fie redusă la producția acestuia, care sunt imaginile mentale, materiale, imaginare, ce constituie un tot dotat cu semnificații proprii subiectului [12, p. 480].

Pentru noi această totalitate de imagini însoțite de predicțiile respective se prezintă ca cel puțin problematice, anume din cauza lipsei unui caracter statutar determinat al imaginației, care „împrumută” moduri de a se înfăptui de la amintire, percepție sau gândire.

O altă dificultate pentru abordarea adecvată a imaginației ține de aspectul ei cognitiv, care este compromis de lipsa unor teorii unitare. Pe lângă aceasta, mai multe domenii își asumă propriile lor metode și finalități.

Să trecem în revistă traseul cercetărilor din psihologie asupra imaginației și imaginii. În opinia lui M. Zlate, psihologia imaginației este împărțită în trei etape:

1. Până la 1900 (anul în care a apărut psihologia experimentală) - această perioadă este cea a încercărilor, în care sunt formulate două probleme de bază: prima se referă la statutul autonom al imaginației ca și funcție psihică, iar a doua ține de rolul imaginației

în ansamblul vieții umane. În acest context, trebuie menționați H. Joli, care optează pentru prestația neautonomă a imaginației, și J. Dewey, pentru care imaginația constituie un centru de greutate în ansamblul vieții umane, fiind o modalitate de adaptare la condițiile mediului și al activității umane [12, p. 482]. Tot în această perioadă părintele psihologiei americane W. James afirmă faptul că orice senzație re apare în conștiință sub forma unei imagini, care este o copie, iar imaginația este capacitatea de reproducere a unui original și că „este adevărat că ne opunem, de obicei, imaginile noastre interioare la obiecte, și avem în vedere exemplare la fel de mici ca straturi” [4, p. 59]. Imaginile interioare se aliniază unui alt mod de amintire;

2. 1900-1950 este o perioadă productivă pentru cercetarea imaginației, astfel încât sunt formulate unele fundamente în legătură cu natura, caracteristicile, formele, funcțiile și relațiile imaginației cu alte capacități psihice. Th. Ribot (1839-1916) [7] și L. Dugas (1857-1942) sunt reprezentativi pentru această perioadă. În opinia lui M. Zlate, Th. Ribot a surprins o formă aparte de imaginație identificată cu invenția, dar diferită și separată de cunoaștere. Imaginația preia determinările subiectivului, personalului, antropocentrismului, venind din interiorul individualului și fiind reglată de subiect. Astfel, imaginația se opune obiectivității și impersonalului cunoașterii, care pornește din exterior și care tot din exterior este reglată. Percepțiile sunt sintetice, or odată ce aceste date sunt eliberate de sinteza percepției, prin disociere se deschide capacitatea de a construi combinații noi. Însă teza de față nu mai este abandonată de psihologia contemporană [12, p. 482]. Pentru L. Dugas imaginația există câte puțin în toate. În activitatea imaginației se află raportul dintre idei pure, abstracții și realități concrete: materiale, spirituale, psihologice, fizice. Din aceste apropieri distincția dintre raționament și imaginație, concept și imagine dispăre. Forța imaginației poate readuce obiecte absente, ceea ce în principiu se atribuie amintirii, și tot ea poate produce obiecte ce nu au fost niciodată. Imaginația conține în sine toate formele psihicului, prezentându-se ca o formă a voinței.

Caracterul investigației memoriei și imaginației întreprins de H. Ebbinghaus (1850-1909) nu poate fi scos din circuitul cercetărilor din această perioadă. Studiile lui H. Ebbinghaus asupra memoriei reprezintă o contribuție asupra psihologiei experimentale. În concepția acestuia imaginația este una și aceeași cu fantezia, prin care se realizează o interpretare și o modificare a amintirilor, astfel încât ceea ce este preschimbat este o „amintire opusă”. Memoria conține reprezentări cu care este confundată imaginația, iar „re-apariția non-voluntară în lumina conștiinței a unor imagini mintale din memorie are loc, nu la întâmplare și în mod accidental, dar în anumite forme regulate în conformitate cu așa-numitele legi de asociere.” [2, p. 90].

Psihologul introspecționist, care o vreme a studiat la W. Wundt, E. B. Titchener, realizează o clasificare a diferitor tipuri de imagini din conținutul psihicului. Urmărind firul logic al concepției lui E. B. Titchener, pe care o includem alături de majoritatea concepțiilor psihologilor din aceste etape în conținutul doctrinar al reprezentationalismului, remarcăm două tipuri de așa-zise imagini ce corespund cu activitatea și pasivitatea psihicului. Trăsătura distinctivă a imaginației pasive ar fi reproductivitatea, ceea ce ar justifica prezența în memorie a unor imagini-amintiri cu specific personal ce presupun o asociere de timp și spațiu, reprezentând evenimentele trecute

ale subiectului. Așadar, „conștiința în care ideea imaginației poate fi setată în așa mod ca mai apoi să afișeze oricare patern al atenției primare sau secundare, în consecință ne face să vorbim despre pasivitate sau reproducere alături de activ, imaginație creatoare și constructivă” [10, p. 422]. Activitatea psihicului se exprimă prin imaginație, din care apar imaginile supuse unor combinații caleidoscopice. Imaginile-imaginației întrețin un sentiment nefamiliar, din cauza noului aplicat lor, acestea rămân izolate în conștiință. În acest context ideea este produsă de imaginație. De aici rezultă faptul că prin imagini sunt definite obiectele ca amintite, amintirile pe scurt, sau ideile produse de conștiință. M. Zlate menționează mai mulți autori care s-au remarcat prin studierea imaginației: J. Segond, A. Adler, I. Meyerson, L. S. Vîgotski, J.-P. Sartre, J.-J. Biervliet, N. Lacroze, Șt. Zisulescu, G. Bachelard [12, p. 484].

În a treia etapă istorică de cercetare a imaginației, începută din 1950, M. Zlate descrie o evoluție ascendentă în paralel cu o scădere a interesului de cercetare cu referire la aceasta. Acest declin se explică prin lansarea în anii '50 ai secolului XX a conceptului de creativitate, ce a înlăturat funcțional imaginația și apariția în anii '60 a psihologiei cognitive [12, p. 485]. Totuși mai mulți autori se remarcă prin cercetările sale realizate asupra imaginației. Printre aceștia îi putem menționa pe A. F. Osborne, care include brainstormingul ca o tehnică de stimulare a imaginației; P. McKellar, care analizează raportul dintre imaginație și gândire; J. P. Guilford, care tratează imaginația ca o structură a personalității; W. J. Gordon, care abordează o nouă tehnică de stimulare a imaginației; C. G. Jung, care pe baza procesului amplificării investighează visele aplicând metoda imaginației active; la fel o serie de autori români printre care P. Popescu-Neveanu, A. Tucicov-Bogdan, care includ imaginația în manualele de psihologie [12, p. 484].

La capitolul accepțiunilor termenului de imaginație un prim înțeles i se acordă în formarea și producerea de imagini, de altfel o teză problematică pentru noi. Într-un așa sens imaginația este capacitatea de a produce imagini, care se definesc ca simple reproduceri ale senzației, din momentul în care obiectul ce le-a provocat este absent, sau libere creații ale unei fantezii.

În concepția noastră edificată pe ansamblul instrumentelor fenomenologice, noțiunea de imagine mintală este problematică. Clarificarea acestora pe seama amintirii, percepției sau gândirii abstracte nu este suficientă și nici viabilă. În pofida acestui fapt, pentru prezentarea sumară a studiilor realizate în psihologia cunoașterii ce vizează imaginația vom admite în calitate de concept operațional și într-un mod provizoriu noțiunea de *imagine mintală*.

J.-J. Wunenburger desemnează imaginația ca o activitate mintală de producție de imagini, reprezentări sensibile, care se disting de percepțiile exterioare, la fel și de conceptualizarea ideilor abstracte și desemnate într-o configurare ca „forme fără o adevărată înscriere fizică” [11, p. 211]. Îndepărtată de modalitatea de a fi o copie, imaginația se intelectualizează. G. Dwelshauvers (1866-1937) conferă imaginației un șir de sensuri, printre care cel al acțiunii cu reprezentări sensibile, sau cel al sintezei elementelor sensibile în imagini care se supun unor legi, sau cel al imaginii mintale autonome predispusă să se combine în mai multe feluri, sau combinații apărute din intențiile unui artist sau a unui savant [12, p. 489]. Imaginile mintale însoțite de imaginile de combinare sau de

construcție sunt schițate în procesul psihic al imaginației definit de P. Popescu-Neveanu [6] în dicționarul său de psihologie. Conform psihologului român, toate aceste imagini sunt produse pentru a forma reconstruiri imagistice, tablouri mintale, planuri sau proiecte iconice [6, p. 324-337]. M. Zlate circumscript formulează și el o definiție în dezvoltarea aceleiași direcții de abordare, în care „imaginația este procesul de combinare și de recombinație a datelor din experiența anterioară în vederea dobândirii unor imagini noi, fără un corespondent în realitate sau experiența noastră personală; imaginația este crearea noului în formă ideală” [12, p. 490].

Imaginația preia un sens aparte alături de imaginar. Astfel se justifică atenția deosebită a psihologilor dedicată acestui raport, în care sunt punctate și rearanjate unele aspecte ale activității mentale de imaginare. Imaginarul este produsul imaginației, ce apare în urma capacității de a delimita realul de ireal. Imaginarul, referindu-se la Sartre [8, p.158], este o iluzie, o ficțiune, o lume aparte și „nu un echivalent al lumii obiective” [12, p. 492]. Imaginarul este o parte a lumii psihice a unui subiect, care „mijlocește” relațiile acestuia cu lumea, prin urmare imaginarul capătă anumite valențe reglatoare [12, p. 492].

În conformitate cu metoda de lucru preluată de noi în această cercetare, termenul „mijlocire” poate prelua mai multe înțelesuri. În primul rând, „mijlocirea” cu sensul de a intermedia obiectul experimentat de conștiință în modul nostru de abordare este tratată ca o întâlnire indirectă a obiectului catalizată datorită imaginii unui obiect original perceput. Pentru noi „mijlocirea” s-ar atribui tipului de experimentare a unui obiect realizată într-o întâlnire indirectă a lui pe baza imaginii acestuia. Nu doar imaginea favorizează apariția unui obiect absent în fața conștiinței, dar și alte modalități de raportare indirectă precum ar fi cuvintele sau indiciile [3]. În acest sens „mijlocirea” ar fi o modalitate prin care se întâmplă o întâlnire indirectă a obiectului, adică în lipsa efectivă al acestuia, pe bază de imagine, text sau indice. Imaginile ce prilejuiesc întâlnirea indirectă a obiectului, pe care îl fac să apară, sunt prezentate pe suporturi fizice sau virtuale. Ar fi inacceptabil să identificăm și să căutăm o asemănare totală a suportului propriuzis al imaginii cu obiectul pe care îl desemnează. Deseori acest suport nu este observat, deoarece nu el este obiectul vizat, ci ceea ce apare pe seama lui și este întâlnit indirect.

Totodată imaginarul este constituit în calitate de păstrător al diferitor tipuri de apariții ale unui obiect, fundamentate de percepție și amintire. Suntem atenți cu privire la conținutul imaginarului, care nu este format doar din imagini posibile, fictive și fantastice a unui obiect, ci dintr-un spectru vast de apariții printre care cea vizuală este mai prevalentă decât altele, ceea ce nu înseamnă că o apariție se reduce doar la aspectul ei vizual, în afara ei mai sunt și alte moduri de apariție în care obiectul ne este dat într-un fel anume. Limitarea doar la „imagine” ca la apariția vizuală a unui obiect nu este fondată. De obicei vizarea din cadrul imaginarului presupune o deschidere a unui obiect în mai multe registre de apariție, ce admite schematizarea spațio-temporală a obiectului cu tot șirul său de prezențe pentru conștiință, ce ține nu doar de vizual, dar și de alte moduri de apariție (auditiv, olfactiv, tactil, gustativ, etc.), care nu sunt imagini, de exemplu auditive ale obiectului, ci modalități de a percepe și sesiza obiectul. Astfel, obiectul în imaginar este dat printr-un ansamblu variat de apariții.

În opinia noastră, este eronată poziția în care imaginarul ar „mijloci” cu sensul de a înlocui printr-un produs imaginar întâlnirea directă a obiectului. Această modalitate de raportare se determină ca fiind una reprezentationalistă. Sigur putem avea conștiința unor obiecte neîntâlnite direct niciodată, fiind aduse indirect sau prin închipuire. Avem anumite închipuiri atribuite unor fapte istorice din trecut, acestea fiind date și aflate prin surse indirecte. Ceea ce rămâne intangibil este modalitate de a se raporta a conștiinței, chiar dacă obiectele vizate nu sunt contemporane cu percepția acesteia. Cât de „adevărate” ar fi lucrurile vizate în așa mod este o chestiune ce ține de ansamblul poziționărilor (acte, trăiri ale conștiinței: voință, valorizare, credință) fluxului intentiv al conștiinței [3].

Direcția în care subiectul introduce în propria sa lume psihică imaginarul se dezvoltă în paralel concepției noastre. În acest sens, lumea imaginară este creată de subiect, iar imaginarul își atribuie mijlocirea relațiilor individului cu lumea. Imaginarul își asumă o funcție dublă: prima, izolează individul, astfel încât acesta este detașat de realitate și a doua, dezvăluie posibilitatea de expresie și realizare a subiectului. Aspirațiile private conținute în imaginar sunt coordonate și confruntate cu mediul de trai al individului, în măsura în care „imaginarul nu e nimic altceva decât acest traseu în care reprezentarea obiectului se lasă asimilată și modelată de către imperativele impulsionale ale subiectului și în care reciproc reprezentările subiective se explică prin acomodările anterioare ale subiectului la mediul obiectiv” [12, p. 493]. În rezultat imaginarul conține în sine nu doar modalități indirecte (simbolism) de vizare a realității, dar și ansamblul de poziționări – credințe, dorințe și valorizări – în legătură cu aceasta. În ceea ce ține de funcțiile imaginației, L. Dugas dezvăluie puterea de obiectivare și forța combinatorie. Aceste două se completează una pe alta. Pe de o parte, imaginația este puterea de a forma imagini sau reprezentări. Vom consemna încă o dată că pentru noi formarea imaginilor în mod necesar presupune vizarea unui obiect. În virtutea acestui fapt, ținem să notăm legătura indispensabilă a imaginii cu obiectul. Pe de altă parte, L. Dugas conferă imaginației puterea de „a atribui viață reprezentărilor, de a le transforma în credințe, acte și a le obiectiviza” [12, p. 500].

Imaginația stimulează și alimentează dialectica dorinței și aspirației în paralel cu valorizarea, credința și convingerea. Prin urmare, imaginea este afișarea unui obiect față de care avem tot felul de poziționări de credință, valorizare sau dorință. Însă aceasta nu semnifică faptul că imaginea se va transforma cumva într-o credință sau dorință. De exemplu, dorința, fiind îndreptată spre viitor, contribuie la inițierea unui act, îndreptându-se către obiectul imaginii și nu către imaginea însăși. Imaginea contribuie la apariția dorinței și sub nici o formă nu poate fi identificată cu aceasta. E firesc ca o imagine așezată pe suprafața bidimensională a unui suport fizic, precum ar fi o fotografie sau un tablou, în calitate de obiect frust al întâlnirii directe, să servească drept un obiect al dorinței. În cazul acesta dorința este îndreptată spre obiectul dat nemijlocit într-o întâlnire directă a lui. Cu totul altfel stau lucrurile în cazul în care obiectul dorinței ar fi obiectul livrat de această imagine. Întâlnirea acestuia are loc prin intermediul imaginii, adică într-o întâlnire indirectă. Acceptarea obiectivării descrise de L. Dugas poate fi condiționat acceptată de noi în maniera în care această obiectivare se explică ca o clarificare cu privire la un obiect față de care sunt inițiate variate poziționări.

Combinatorica imaginilor are loc sub două forme, printre care prima este reproductivă. Forma aceasta reface și restaurează trecutul, nu aduce nimic nou și creativ. Cea de a doua reorganizează reprezentările, fiind productivă și creatoare.

În opinia noastră, prima formă de combinare, care aparține așa-numitor imagini, reproduce trecutul, este, de fapt, amintirea ca formă de experimentare directă a unui obiect întâlnit în trecut. Astfel încât nu imaginile sunt combinate, ci obiectele ca amintite. Imaginația se caracterizează prin concret și semnificativ, fiind un tablou ce ilustrează și realizează, dar și semn care indică. Funcția de ilustrare a imaginației dezvăluie (ilustrează) conținutul conștiinței, care se poate configura concret și intuitiv; imaginația ilustrează și rezumă, fiind o figurare simbolică. Funcția de indicare determină imaginația ca o etichetă, aluzie, marcă și un indiciu. Funcția de realizare obiectivează și este o materializare a abstractului; în așa fel imaginația înștiințează gândirea. Gândirea operează cu idei și concepte generale și sintetice, ce se materializează prin imagini. Conceptul demonstrează concretul, procesul invers este posibil prin imaginație. Această funcție se apropie de variația eidetică realizată în închipuire, formulată în fenomenologie. La fel funcția de realizare își asumă exemplificarea și verificarea unei idei abstracte. Prin funcția de semnificare imaginația explică, rezumă, precizează servind gândirii, care generalizează.

Vom evidenția următoarele funcții ale imaginației în psihologia contemporană: funcția de expresie a realului, simțit sau gândit; funcția de deformare a realului în vederea simulării acestuia și explorării posibilului; funcția de revelare a unui real ascuns [12, p. 501]. Acestea sunt completate cu funcții de ordin transformativ, de creare a noului pe plan mintal; proiectiv, de vizare a viitorului; compensatoriu, de satisfacere pe plan fantastic al dorințelor și aspirațiilor; substitutiv, de înlocuire a scopurilor ilicite cu scopuri posibile în plan imaginar; autoreglator, de dirijare și adaptare a comportamentului uman [12, p. 519].

O altă problemă formulată în cadrul psihologiei mecanismelor cognitive este raportul dintre imagine și percepție. Deseori această problemă se soluționează prin reducerea imaginii la percepție, cum o face W. Wundt [12, p. 503], pentru care imaginația era formată din capacitatea de a reproduce reprezentările într-o ordine modificată. La fel un atu al imaginației ar fi această reuniune a reprezentărilor.

Rezultând din metoda fenomenologică, se exprimă o îndoială în legătură cu faptul că reprezentarea ar fi element component al percepției. Percepția este definită de noi ca o întâlnire directă a obiectului și nu a reprezentării sale, chiar dacă acest obiect nu este fizic, adică nu este dat într-un sens empiric, acesta este vizat și în cazul în care se dă într-un mod ideal, sau în amintire ca amintit, sau în așteptare ca așteptat, sau în imaginație (închipuire) ca închipuit. Conștiința percepe obiectul indiferent de faptul dacă este prins într-o reprezentare a lui sau nu. Cert este, în concepția noastră, faptul că în percepție noi întâlnim obiectul și nu exclusiv reprezentarea lui în condiția în care acesta nu ne va fi dat niciodată și nicum. Obiectele sunt transcendente în tot ansamblul lor de adumbriri în care se arată conștiinței.

Suntem în acord cu teza lui W. Wundt și Th. Ribot în care imaginația combină diverse elemente ale obiectelor întâlnite anterior, adică percepute și ulterior amintite. Indubi-

tabil, sursa din care se hrănește imaginația este percepția și amintirea obiectului. Totuși, acești doi psihologi opinează dubii în ideea caracterului creator al imaginației, adică a producerii unor elemente noi. „Fantezia omului este limitată de cantitatea de imagini obținute pe cale asociativă” [12, p. 503], scrie M. Zlate referindu-se la această concepție. Ceea ce ne atrage atenția este utilizarea inadecvată a conceptului de imagine. Imaginația (închipuirea) este o trăire (act) a conștiinței în care se dau obiecte și imaginile acestora. Conceptul de imagine se regăsește într-un context operațional în care este etalată capacitatea acesteia de a livra obiectul în lipsa acestuia. În cazul închipuirii unei imagini este închipuită imaginea-unui-obiect, iar cel care primează este obiectul. Citându-l pe L. Vîgotski, care, la rândul său, dă exemplul lui W. Wundt, M. Zlate notează că impresia, ideea sau contemplarea unei căsătorii poate provoca o reprezentare opusă, și anume imaginea despărțirii [12, p. 503].

Concepția sartriană despre imaginație se include în teoriile care separă imaginația de percepție. Conștiința obiectului concordă cu posibilul în imaginație. Prin urmare, iese în evidență diferența dintre percepție și imaginație, care se rezumă la capacitatea de a produce liber obiecte noi în imaginație pe seama materialului pus la dispoziție de percepție și amintire. Imaginația astfel își ia asupra sa forma unei activități libere a conștiinței, în care sunt vizate obiecte producerea cărora de-a dreptul depinde de intenția și dorința subiectului creator. Obiectul perceput este supus la o infinitate de determinări și raporturi posibile, pe când obiectul imaginat depinde direct de conștiința ce-l determină în diverse moduri. Sartre atribuie imaginației intenționalitate, prin care sunt vizate obiectele imaginației, transcendente și ele la rândul lor, nefiind localizate nici în conștiință sub forma unor imagini, nici în realitatea experienței strict empirice.

Sensul dat imaginii constă în raportul conștiinței cu obiectul imaginar. Decurge o conștiință imaginativă reprezentativă, spontană și creatoare. Reprezentativă este în sensul stabilirii unor elemente sensibile din care este constituit obiectul închipuit și care este căutat pe terenul percepției. Calitățile sensibile ale unui obiect imaginar sunt primite anterior în percepție, în care obiectele propriu zise sunt accesibile intuiției originare donatoare. Imaginația produce aceste elemente în urma unei activități conștiente. Obiectele imaginației depind într-un mod direct de conștiință. Ca să devină mai clar, Sartre, de exemplu, se referă la Im. Kant, care „a reliefat foarte bine în *Critica rațiunii pure* diferența radicală care separă intuiția sensibilă, în mod necesar pasivă, de o intuiție activă care și-ar produce obiectul” [8, p. 72]. Apoi Sartre dezvoltă ideea unei sinteze pasive și active a conștiinței într-un acord cu E. Husserl, pentru care „principiul legăturii conținuturilor sensibile este geneza pasivă prin asociere, a cărei formă esențială este *curgerea temporală*. Conștiința psihologică nu ar putea dirija această succesiune; însă întrucât orice conștiință este un act, ea o *constată*” [8, p. 122]. E. Husserl, așadar, „distinge sintezele pasive, care au loc prin asociere și a căror formă este scurgerea temporală (*și n.a.*) sintezele active (judecată, ficțiune etc.).

Astfel, orice ficțiune ar fi o sinteză activă, un produs al spontaneității noastre libere; orice percepție, dimpotrivă, este o sinteză pur pasivă. Diferența dintre imagine-ficțiune și percepție ar proveni așadar din structura profundă a sintezelor intenționale” [8, p. 154-155].

Teza despre imaginile conținute în conștiință se clarifică în analiza sartriană a concepției lui Husserl, pentru care acestea sunt niște imagini vagi, generale, „deșertate” de orice individual, care nu se leagă într-un mod necesar de un caz empiric concret determinat. La aceasta se referă și psihologul cognitivist M. Zlate în interpretările sale asupra concepției lui Sartre: „Un iepure vag perceput este în sine un iepure determinat, pe când un iepure obiect al unei imagini vagi este un iepure indeterminat” [12, p. 504]. În pofida caracterului general al acestor imagini, cel ce este și rămâne vizat de conștiință este obiectul intențional și nu imaginea, care condiționează intuiția obiectului respectiv.

Conținutul sensibil al imaginii o face să aibă existența lucrului și respectiv să urmeze legile lucrurilor. Spiritului îi este dificil să o diferențieze de alte lucruri. Cum se raportează această imagine la gândire este greu de lămurit. Școala de la Würzburg (între anii 1905-1908 se dezvoltă Școala de la Würzburg reprezentată de N. Ach și O. Külpe, care inițiază introspecția experimentală (provocată) ca o cale intermediară între psihologia obiectivă și cea subiectivă) [8] susține ideea imaginii, care împiedică procesul gândirii. Imaginea în calitatea ei de reviviscență senzorială impune acceptarea asociaționismului, psihologiei atomiste și juxtapunerea conținuturilor gândirii. Există trei moduri de a fi ale limbajului interior: prin cuvinte, prin imaginile cuvintelor și prin idei pure. Imaginile sunt realități metafizice care nu corespund experienței. Émile-Auguste Chartier (1868-1951), cunoscut mai bine sub pseudonimul Alain, exprimă o atitudine de negare radicală. O imagine nu ar putea exista, deoarece imaginea este întotdeauna o falsă percepție, iar „imaginația este întotdeauna dușmanul nostru, deoarece nu găsim nimic pentru a lua din ea” [1, p. 40]. Există trei cauze pentru faptul imaginii: lumea exterioară, starea corpului și mișcarea. Dacă imaginea este o falsă percepție, atunci întrebarea cu privire la ce ar fi și cum s-ar defini o percepție adevărată ar fi cel puțin binevenită. Așadar, a percepe înseamnă a judeca, a avea un raționament adevărat. Un raționament grăbit se poate transforma într-un raționament fals, care provine dintr-o percepție ce nu a fost dusă până la capăt, fiind, cu alte cuvinte, superficială. Imaginația este alimentată din această dezordine corporală și expediază erori în minte. Alain admite echivalarea carteziană a imaginii cu percepția, deși descoperă multe dificultăți în acest sens, ce se reduc la absurd. Percepția are sub mână obiecte, imaginația însă operează cu produse. În virtutea acestei diferențe se înrudește raportul dintre adevăr și eroare cu cel dintre percepție și imagine. Orice percepție falsă este o imagine. Există mai multe tipuri de judecăți false. Printre acestea una este direcționată în exterior, iar alta spre interior. Astfel imaginea devine o percepție denaturată. Acceptând condițiile în care imaginea este o percepție alterată, iar odată ce nu mai există conținuturi reviviscente, vor fi anulate asociațiile de idei și selectările operate de gândire. Această din urmă activitate este o judecată spontană, adevărată sau falsă. Alain definește imaginea ca o credință într-un obiect fals și în continuare susține că imaginea este o realitate psihică, care nu se reduce și nu se constituie pe baza unui conținut sensibil.

Un raport semnificativ pentru definirea imaginii este raportul acesteia cu gândirea. Imaginea are un conținut sensibil. Acest conținut reprezintă materia formată din impresii, care este un dat irațional și care solicită un *feedback* din partea spiritului. Percepția operează această materie. A lua cunoștință se echivalează cu a constata, iar aceasta are loc prin imagine și percepție. Obiectul se opune și se impune gândirii. După el se reglează cursul ideilor în gândire. Obiectul este așteptat pentru a fi observat. Poate oare imagi-

nea înlocui obiectul în gândire? Asimilată de percepție, imaginea ține de gândire. Corpul formează imagini și construiește scheme cu privire la un obiect exterior, însă cum apar ideile despre el? După Spaier, este necesar de recurs la judecată și la raționament pentru a detașa imaginea de percepție. În opinia acestui filosof în mare parte nu există imagini și idei, dar există concepte cu un diferit grad al concretului. Așadar, gândirea elaborează imagini pe baza percepției. Orice imagine este o semnificație, pentru că fiecare percepție este o judecată [9]. Gândirea nu este identică cu conținuturile sensibile. Acestea trec printr-un procedeu de raționalizare făcut cu efortul gândirii. La fel, funcțiile percepției și imaginii sunt diferite. Or, această oponentă interpătrunde în raportul conștiinței cu conținutul sensibil și percepția, ce este exterioară și obiectivă. Conștiința observă, așteaptă, presupune conținutul sensibil al percepției, care este, după cum a fost menționat, exterioară și obiectivă. Acest conținut sensibil participă la elementele subiective ale conștiinței, precum ar fi fluiditatea, mobilitatea și transparența.

Spre încheierea acestui articol ne putem focaliza atenția asupra unor soluții pe care le dă fenomenologia în legătură cu problema reprezentationalismului depistată în numeroase concepții psihologice. Faptul că imaginea este o urmă sau amprentă fiziologică lăsată de un obiect perceput, care corespunde cu constructul „imaginii mintale” sau faptul că în percepție ne sunt date doar niște imagini ale obiectelor, și nu acestea însele, corespund cu doctrinele naturalismului și psihologismului. Fenomenologia le contestă și tratează imaginea ca ceva ce este diferit de percepție sau amintire, punând la îndoială valabilitatea ideilor despre imaginea mintală. Imaginea înșiruită și recunoscută pe un oarecare suport este definită de capacitatea ei de a aduce obiectul în lipsa acestuia, și nu să-l înlocuiască, astfel, atribuindu-și statul unei experimentări de gradul doi a obiectului, în care este întâlnit într-un mod indirect. Imaginea, la fel ca și semnul lingvistic, face ca obiectul să fie accesibil în absența acestuia. Bunăoară, dacă vizăm un obiect în intuiția lui originară (percepție), tot așa vom fi orientați spre el în modul prezentificării lui în amintire, așteptare sau imaginație și nu vom întâlni nici o „imagine mintală”, ci obiectul intenționat în amintire, în așteptare sau în imaginație în calitatea lui de a fi prezentificat *ca amintit, ca așteptat sau ca imaginat*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Chartier E-A. *Propos sur le bonheur*. Paris: Éditions Gallimard, 1928. 218 p.
2. Ebbinghaus H. *Memory. A contribution to experimental psychology*. New York: Crathers College, Columbia University, 1913. 123 p.
3. Embree L. *Analiză reflexivă. O primă introducere în investigația fenomenologică*. Cluj: Casa cărții de știință, 2007. 190 p.
4. James W. *Essays in radical empiricism*. <http://manybooks.net/titles/jameswil3254732547-8.html>. 1912. 85 p. (vizitat 15. 09. 2016).
5. Perciun A. *Evoluția concepțiilor despre imagine în filosofia modernă și psihologia secolului XIX*. În: *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*, 2016, nr. 1, pp. 174-186.
6. Popescu-Neveanu P. *Dicționar de psihologie*. București: Editura Albatros, 1978. 784 p.
7. Ribot Th. *Essay on the Creative Imagination*. http://s3.amazonaws.com/manybooks_pdfirg_new/ri-bott2643026430-8pdfLRG.pdf. (vizitat 24. 04. 2016).
8. Sartre J-P. *Imaginația*. Oradea: Editura Aion, 1997. 158 p.
9. Spaier A. *La pensée concrete. Essai sur la symbolisme intellectuel*. Félix Alcan, Paris, 1927. 447 p.
10. Titchener E. B. *A text-book of psychology*. New York: The macmillan company, 1928. 565 p.
11. Wunenburger J-J. *Filozofia imaginilor*. Iași: Polirom, 2004. 416 p.
12. Zlate M. *Psihologia mecanismelor cognitive*. Iași: Editura Polirom, 2006. 521 p.